

Az agyag, az agyagműveltség kezdete

Az általános iskola alsó tagozatában fontos szerepet kap az anyagmegmunkálások körében a plasztikus anyagok megmunkálása. Az első osztály anyagát gyurma, plasztilin munkával kezdjük. Pedagógiai szempontból, az óvoda és iskola közötti átmenet megte-remtésének jó lehetőséget biztosít. Minőségi különbséget jelent azonban az óvodai munkához viszonyítva, hogy a munkafolyamatokat tudatosítjuk, műveleti fogalmakat, elnevezéseket tanítunk. Megfigyeltetjük az anyag viselkedését az erőhatás során.

Nagy szerepet szánunk a történeti áttekintésnek, munkafüzetünk képet közöl a fazekaskorongról, említjük a fazekasság mesterségét. Történetileg azonban tudjuk, hogy az agyag megmunkálása korábbra nyúlik vissza az emberiség életében. Tanulmányaink során láttuk, hogy az agyagfigurák készítése egy jelentős állomását jelentették az emberiség technikai és művészeti fejlődésének.

Mivel az első osztályban játékos figurákat készítünk, nagyon érdekes összekapcsolást végezhetünk a történelem ezen szakaszának rövid ismertetésével. Részletes ismertetést a 4. osztályban tehetünk, akkor, amikor az építészet történetiségét vizsgáljuk. Jó példa az agyagkunyhó építésének folyamata. Itt, mint feldolgozandó anyag mellett részletes ismeretést javasolnánk.

Az emberiség történelmének kezdetéről, az ősemberről éppen csak annyit tudunk, amennyit a régészek ásója fokról fokra feltár. Az agyaggal, annak tulajdonságával tapasztalatból már az őskörök, a paleolitik ősbere megismerkedhetett. Ez nem is kíván különösebb bizonyítást. Pontosabban már akkor megismerkedtek az agyaggal, mint anyaggal, amikor azt még semmilyen formában sem használták fel.

Miután semmi erőfeszítést nem kellett tennie megszerzéséért, nyilván nem is jelentett a vadászó ember számára értéket. Hogy mint anyagot mikor és mire kezdte használni, nem tudjuk, de valószínű, hogy a paleolitikumnak olyan szakaszában, amikor már megtanulta a kosárfonást, és a kosarat kívül vagy egyszerre kívül és belül betapasztotta agyaggal, hogy időállóbbá és tárolásra alkalmasabbá tegye. (Egyesek a fazekasmesterség kezdetét az ilyen tapasztott kosarakban vélik felfedezni.) A vesszőből, sásból, gyékényből, nádból fonott tárgyak, szerkezetek agyaggal való tapasztását korán elkezdte az ember, és így természetes, hogy első állandóbb jellegű házaiknak falait a legtöbb helyen ezzel az eljárással készítette.

A kosár és a fonott fal tapasztása lehetett az egyik út, amely az agyag gyakorlati felhasználásához vezetett, és közelebb hozta az ősbembert az agyagedény készítésének gondolatához. Ásatások sorozata mutatja azonban azt is, hogy az agyagot még a fazekasság kezdete előtt, plasztikai tevékenységre is felhasználták. Apró figurákat készítettek belőle, főként női és állatalakokat, és ezeket kezdetben csak a napon szárították, majd később tűzben kiégették.

Az utóbbi már kimondottan keramikus tevékenység, mert az agyagot már állagában változtatták meg. Az embernek ez a plasztikai tevékenysége értékrendjében már egészen más, mint amikor az agyagot tapasztásra használta fel. Ott a cél egyszerű gyakorlati értékű, egy használati tárgy jobbátétele. Az agyagfiguráknál a cél valamilyen gondolatnak a közlése. Ez azonban nem új a paleolitikum és a mezolitikum történetében, mert csontból, agancsból, sőt kőből is nagy számban készültek főként női figurák, de állatalakok is szerepelnek a plasztikák között. Itt csak az anyag új. Az, hogy több helyről is ismerünk napon szárított agyagfigurákat, megengedi azt a feltevést, hogy az agyagot

már korán felhasználták plasztikus munkáikhoz, de az ilyen kiégetetlen figurák csak szerencsés körülmények között maradtak fenn. Az idő bizonyára sokat megint formátlan agyaggá változtatott. A mi szempontunkból az a fontos, hogy tűzben kiégetett kis szobrocskákat már a fazekasmesterség fellépte előtt készítették, vagyis a keramikus tevékenység nem az edénykészítéssel vette kezdetét. Ha a keramikus tevékenység az égetett agyagszobrocskákkal kezdődik, úgy 25 000–30 000 éves múltra tekinthet vissza, ugyanis van egy leletcsoportunk, mely páratlan a maga nemében, és keletkezésének ideje ily korai.

Dél-Morvaországban 1924–1938-ig folytatott ásatás eredménye az eddigi legrégebbi női égetett agyagszobrocska – Vénusz. Ez a sárga agyagból és mammutcsonthamuból kevert 11,5 cm magas figura nem a véletlen folytán égett ki, hanem készítője akaratából, amit bizonyít, hogy az évek folyamán még 33 más figura, illetőleg azok töredéke került elő, a jelzett lelőhelyen. (Az ásatás 1952-ben folytatódott sok értékes lelet feltárásával.) A paleolitikumból még két plasztikát kell megemlítenünk, amelyek nem kerámiák ugyan, de agyagból mintáztak, és ezért érdekes számunkra. Mindkettő bizonyíték arra, hogy a paleolitikus kori ember felhasználta az agyagot művészi tevékenységéhez, amelynek mindig valamilyen indítéka volt. Mindkettő Dél-Franciaország egy-egy nevezetes barlangjában található. Az egyikben, a Tuc d'aoudoubert nevű barlangban egy bölénypár van reliefszerűen a barlang falán megmintázva.

Az agyag a barlang padlójából való. Az állatok hossza kb. 60 cm. A másik barlang Montespan közelében van. Itt egy agyagból formázott medve látható a barlang padlóján, hossza 140 cm, magassága 60 cm. A medve feje hiányzik, mely – úgy látszik – nem agyagból készült, hanem egy valódi medvefejet erősítettek az agyagtesthez, ugyanis a koponya szétesett csontjait megtalálták. Mindkettő Magdalenien-korú, így fiatalabb a Dél-Morvaországban talált kerámiái – Vénusz – figuránál.

A jelzett csehországi leletek arra engednek következtetni, hogy kerámiát, égetett agyagfigurákat már a paleolit embere is létrehozott. Lehet, hogy ez egy egyedülálló és folytatás nélküli alkotássorozat, de akkor is nagy jelentőségű. Elképzelhető azonban, hogy a föld még számos helyen rejteget hasonlókát. Azt, hogy az agyag a tűz hatására egészen más jellegű anyaggá, cseréppé alakult át, kétségtelenül a paleolit embere is megfigyelhette, és nyilván meg is figyelte, hiszen a tűz helye sokszor agyagos talajon állott, ahol ez az átalakulási folyamat rövid úton bekövetkezhetett.

Hogy a cserépedény készítésének gondolatáig nem jutott el, az természetes, hiszen ilyen igénye akkor még nem volt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- P. Brestyánszky Ilonai*: Ismerjük meg a kerámiát.
Domanovszky György: A kerámiaművészet kezdetei.
Soproni Olivér: A magyar művészeti kerámia születése.